

XXXV JORNADA XARXA MUSEUS LOCALS

Museus per créixer. El rol dels museus en l'educació per a la ciutadania

15 de novembre de 2023

Espai Bonnemaïson

El passat dia 15 de novembre va tenir lloc a l'Espai Bonnemaïson de Barcelona la XXXV Jornada de la Xarxa de Museus Locals, organitzada per l'Oficina de Patrimoni Cultural de l'Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona. Aquesta trobada anual, que enguany portava per títol *Museus per créixer* i estava dedicada al rol dels museus en l'educació per a la ciutadania, va reunir prop de tres-cents tècnics i responsables d'equipaments museístics locals, així com agents del sector del patrimoni cultural, de manera presencial i telemàtica.

L'educació és una condició indissociable de la funció social dels museus fins al punt que els seus programes públics, cada vegada més, s'aixopluguen sota del gran paraigua educatiu i s'alineen amb l'aprenentatge continu, la creació compartida i la generació d'aliances. En aquest context, la jornada va posar la mirada en l'equitat i la igualtat d'oportunitats. De la mà de diversos especialistes del sector museístic local i internacional, els assistents van tenir l'oportunitat de conèixer les reflexions i pràctiques de diferents museus que han pres l'educació com a catalitzador de la seva oferta.

L'obertura de la jornada va anar a càrrec de Mònica Mateos, Coordinadora de l'Àrea de Cultura de la Diputació de Barcelona, que va fer un repàs dels temes tractats des de la seva primera edició (1988), destacant la tendència dels darrers anys a posar el focus en aspectes de perfil més social. Mateos també va remarcar el paper central dels equipaments culturals del món local, i en concret dels museus del territori, tant en el desenvolupament personal dels ciutadans com en el creixement social del país.

Cristina da Milano, presidenta del Centro Europeo per l'Organizzazione e il Management Culturale, a Roma, va desenvolupar la ponència marc a partir del seu ampli coneixement sobre el paper dels museus en la societat contemporània.

Per començar, a través de diversos documents internacionals, va evidenciar que la reflexió al voltant del rol social del museu ha estat present en el marc teòric del sector des de fa dècades. Però les dades a nivell europeu indiquen que, encara avui, només un perfil molt concret de ciutadans, amb un nivell sociocultural i econòmic determinat, participa en les activitats culturals.

A continuació va fer un repàs dels grans models de polítiques culturals europees del darrers seixanta anys, que encara avui coexisteixen (model d'excel·lència, model de democratització de la cultura i model de desenvolupament socioeconòmic), per acabar parlant del model al qual es vol tendir actualment, que és el de la democràcia cultural, basat en la idea de la legitimació de les persones. Segons aquest model, que suposa un canvi de mentalitat per part de les

institucions, la comunitat local ha d'expressar aquells valors que reconeix en el patrimoni per tal de contribuir a la creació de nous significats.

La ponent va definir acuradament el concepte d'*audience development* (desenvolupament de públics), que consisteix en treballar estratègicament per fer el museu accessible a la ciutadania, en un sentit ampli. L'objectiu últim és aconseguir un canvi organitzatiu que faci esdevenir el museu un mitjà al servei de la societat. És una tasca absolutament transversal, que parteix de la voluntat de posar les persones al centre, la qual ha de ser liderada per la direcció i compartida per tot l'equip. El partenariat i els processos de cocreació, en col·laboració amb artistes contemporanis, són dues estratègies molt útils per assolir aquest objectiu.

Per acabar, Da Milano va fer referència als programes de la Unió Europea com a font de finançament, doncs garanteixen un recolzament econòmic a llarg termini (mínim de set anys) i, per tant, una continuïtat dels projectes.

Albert Batlles va centrar la seva ponència en el model didàctic del Nat (Museu de Ciències Naturals de Barcelona), que van començar a desenvolupar fa més de deu anys. Per fer-ho, van comptar amb un acompanyament extern, però també amb l'expertesa de l'equip del museu, imprescindible a l'hora d'adaptar el model proposat a la realitat concreta de la institució.

Les dinàmiques del museu comencen sempre amb una exploració d'idees prèvies, per tal de conèixer què sap el grup del tema que es tracta, i aquesta base condiona la resta de l'activitat. Es tracta de que el propi alumnat construeixi els seus coneixements de manera autònoma, a partir de les eines que se'ls donen, el contacte amb el patrimoni i l'acompanyament dels educadors/es, la qual cosa exigeix que siguin activitats pausades, amb temps suficient per desenvolupar la metodologia. Tot això implica que la institució cregui fermament en el projecte i prioritzi la qualitat de les activitats per sobre de la quantitat.

Batlles va reivindicar la figura de l'educador/a (diferent d'un monitor o d'un docent), un professional amb una formació superior específica, en reciclatge continu i amb una experiència molt valuosa, però sovint poc reconegut.

El del Nat no és un model educatiu exclusivament per a grups escolars, sinó que l'han aplicat amb èxit amb altres tipus de públics, dins i fora del museu.

Catalina Lozano va presentar un projecte estratègic transversal del Museo de Arte Contemporáneo del País Vasco (Artium Museoa) anomenat *Plazaratu*, que agrupa propostes d'artistes centrades en replantejar el paper de la institució dins de la ciutat de Vitòria i en el seu context més immediat.

Una les accions més significatives va anar a càrrec de Katinka Bock, que va eliminar els tancaments dels grans òculs circulars de la façana del museu. Amb aquesta intervenció física en el propi edifici, l'artista mostrava conceptualment la voluntat d'obertura de la institució, per tal de connectar amb el món exterior, amb el barri, amb els veïns.

Magnet-Erakarri fou un projecte pilot de col·laboració amb Barrutia Ikastola que va consistir en implementar el currículum escolar a través de l'art, de manera innovadora. Es va proposar als alumnes dels diferents nivells educatius de projectar l'"escola desitjada" mitjançant la creació de maquetes on es plasmessin els seus suggeriments de transformació de l'espai. També varen construir una sèrie de mobles junt amb l'artista Antonio Ballester Moreno.

La ponent va destacar la importància de la transformació progressiva de la plaça interior de l'Artium en un lloc de trobada de la comunitat. Finalment, va fer referència a l'exposició *Tierra de los amigos*, de l'artista colombiana Carolina Caycedo, que va aconseguir portar al museu part de la comunitat colombiana de Vitòria, el grup de població estrangera més nombrós de la ciutat.

La ponència de Bastien Colas va tractar sobre el repte d'implicar la ciutadania i arribar a diferents tipus de públics en el cas del Musée des Beaux-Arts de Lyon, que va néixer al segle XIX amb vocació universalista. Fou totalment renovat als anys 80 del segle XX, en un moment en el qual no es prioritza l'experiència del visitant, per la qual cosa la tasca de mediació oral és fonamental.

Respecte al programa pedagògic adreçat a escoles, compten amb la col·laboració d'un docent que fa d'enllaç amb els centres educatius i ajuda a desenvolupar una oferta d'activitats adaptada al currículum acadèmic.

Colas va explicar algunes accions que fa el museu per adaptar-se a les demandes i necessitats de públics heterogenis i per generar vincles amb col·lectius concrets. L'amplitud i varietat de la col·lecció els permet fer visites transversals, sense jerarquia entre èpoques ni civilitzacions, que tracten temàtiques concretes i contemporànies des d'una òptica artística.

Pel que fa a les propostes per a visitants amb discapacitats visuals, ofereixen un itinerari que poden fer de manera autònoma i activitats en les quals poden tocar obres originals amb guants, reproduccions volumètriques d'elements que apareixen en algunes pintures o maquetes tàctils. També compten amb una aplicació per a les persones amb espectre autista.

Jordina Boix va explicar el procés de revisió i renovació del projecte educatiu de la Casa Museu Verdaguer de Folgueroles, que compta amb un espai i un equip reduïts.

A més de construir una proposta educativa potent i coherent, el pla estratègic també pretenia reforçar la cohesió de l'equip i unificar el discurs a transmetre al públic.

El primer pas del procés fou una diagnosi del projecte educatiu existent mitjançant sessions de debat amb referents educatius de l'entorn i altres col·laboradors, i també una enquesta a cent docents. En segon lloc varen analitzar exemples de bones pràctiques d'altres museus i institucions. La tercera fase va consistir en definir els segments estratègics de públic: els centres d'educació formal i no formal. El darrer pas fou la conceptualització de propostes de valor per a cadascun d'aquests segments de públic prioritari.

Segons Boix, les dues conclusions principals que varen extreure de tot el procés foren, en primer lloc, que la manera de generar complicitats amb els centres educatius és que el museu els faci

propostes que responguin a les seves necessitats i motivacions concretes i, en segon lloc, que cal introduir metodologies experimentals i d'aprenentatge actiu, basades en la participació de l'alumnat, per implicar-lo i motivar-lo.

Esther Fuertes va explicar dues experiències portades a terme a partir de la col·laboració entre el Museu Nacional d'Art de Catalunya i la comunitat educativa, adreçades a col·lectius vulnerables que sovint perceben el museu com un lloc aliè i destinades a crear vincles amb ells.

Creixem amb l'art fou un projecte col·laboratiu del museu amb una escola propera que compta amb alumnat de procedències molt diverses, la qual cosa implica sovint problemes de comunicació. Mitjançant la metodologia educativa de les Estratègies de Pensament Visual (VTS), en la qual l'obra d'art no és l'objecte d'estudi, sinó l'element mediador que permet a l'individu a reflexionar sobre sí mateix i sobre el món que l'envolta, es va transformar la diversitat en un factor d'enriquiment. Des del museu es varen formar uns quants mestres de l'escola, de manera que ells mateixos poguessin fer de facilitadors. Les sessions van esdevenir espais d'empoderament dels nens i nenes, de detecció de les seves vivències i emocions (*bullying*, desnonaments, etc.) i d'aprenentatge del català.

En el cas del programa *L'Art de parlar* (2017-2023), es va aplicar la mateixa metodologia amb alumnes de centres de formació d'adults, amb l'objectiu de millorar la seva competència oral i les seves oportunitats d'accés a la cultura.

Mariëlle Pals va parlar de l'estratègia d'educació per a la ciutadania al Wereldmuseum (Museu Nacional de les Cultures del Món dels Països Baixos), que agrupa quatre museus de caràcter etnogràfic, a través de les activitats interactives i multidisciplinàries per a infants i joves.

La visió actual del Wereldmuseum parteix de la reflexió sobre conceptes universals que ens uneixen com a éssers humans i que alhora connecten passat, present i futur. Avui el museu etnològic ja no és una finestra per mirar territoris llunyans (el món de l'altre) des de l'òptica etnocèntrica del segle XIX, sinó que és una plataforma d'intercanvi de cultures.

Pals també va exposar les característiques que ha de tenir un museu del segle XXI des del punt de vista pedagògic segons la xarxa internacional de professionals de museus *Hands on!*, a partir de diversos conceptes: aprenentatge a través del joc, multisensorialitat, un món millor, ésser escoltat, tendir ponts, canvi constant, etc.

A continuació es van mostrar exemples del mètode d'aprenentatge del Tropenmuseum Junior d'Amsterdam, basat en l'educació holística i en les experiències immersives multisensorials. La ponent va destacar també algunes accions que es fan fora del museu, les quals constitueixen portes d'entrada de la comunitat a l'entorn cultural i fomenten la participació de públics heterogenis.

Eva Pascual va presentar el projecte col·laboratiu de creació de l'exposició itinerant *Juga-hi!. Una reflexió dels mainatges sobre joguets i gènere*, entre el Museu del Joguet de Figueres i la xarxa d'escoles associatives La Bressola, de la Catalunya Nord, una experiència d'innovació educativa i cocreació emmarcada en el projecte de gènere del museu.

En la primera fase del projecte es van portar a terme accions formatives sobre joguines i gènere, tant per als docents com per als alumnes, a partir de les col·leccions del museu. A continuació, mitjançant les sessions de treball d'un grup motor, es van anar elaborant els continguts de l'exposició. Durant la segona fase, seguint amb la metodologia col·laborativa, es va acabar el procés de conceptualització i es van validar els textos, les il·lustracions i el disseny final. Finalment, es va procedir a la producció de la mostra i dels recursos educatius associats, així com una versió en línia de la mateixa.

L'exposició consta de tres àmbits: el primer parla dels rols de gènere que la societat assigna a homes i dones des de la infància i del seu reflex en els jocs i les joguines. El segon mostra com els valors que transmeten els diferents jocs i joguets contribueixen a perpetuar els estereotips de gènere i quines conseqüències se'n deriven. I el tercer recull les idees dels nens i nenes per a construir un futur lliure de sexismes.

Marta Argelagués va explicar la vocació comunitària del Museu d'Història de Cerdanyola, que ha format part del seu ADN des de l'inici. Per fer-ho va començar remuntant-se a l'any 1987, quan va néixer el Col·lectiu de Recerques Arqueològiques de Cerdanyola (CRAC). Aquesta entitat, embrió del futur museu, ja tenia com a objectiu generar entre la població local un sentiment de pertinença basat en el coneixement i l'estima del patrimoni del territori.

Segons Argelagués, l'experiència de més de tres dècades els confirma que, més enllà de les activitats amb els centres escolars, les activitats participatives són "allò que fa viu el museu", el que fa que la comunitat local el senti com un espai propi. La política que segueixen és la de fer activitats "per a tothom", possibilitant la connexió intergeneracional i les relacions entre persones amb diferents interessos i necessitats.

Una de les activitats més populars del museu, que porten fent gairebé vint anys i que ha esdevingut una tradició local, és el *Camí de justícia*, una marxa nocturna entre Cerdanyola i el monestir de Sant Cugat que commemora un fet històric ocorregut la nit de Nadal de l'any 1350. Un altre exemple de la implicació de la població local amb el museu és l'anomenat "Escamot Balay", un grup de voluntaris que, assessorats pels tècnics, fan tasques museístiques com l'inventari de material etnogràfic o el buidatge de documentació d'arxiu.

Montserrat Mallol va explicar el replantejament dels Museus d'Olot respecte a la seva relació amb la comunitat local a partir dels projectes participatius. Fa uns anys el museu va iniciar una reflexió sobre quin havia de ser el seu paper en el panorama social multicultural d'Olot i, mitjançant un procés participatiu, varen definir un pla estratègic. La conclusió del procés d'escolta de la comunitat fou que el museu havia de canviar el seu posicionament i la seva

manera de treballar, amb l'objectiu prioritari de contribuir al benestar emocional de les persones a través de l'art.

La ponent va posar diversos exemples de projectes comunitaris fets amb aquesta nova orientació. *El museu entra a casa* (2021) fou una iniciativa adreçada a la gent gran de dues residències properes al museu, els quals portaven molts mesos patint l'aïllament derivat de la COVID. Alguns d'ells van poder triar una peça de la reserva del museu, de la qual gaudirien posteriorment en el seu espai íntim durant vint-i-quatre hores. *Mirades compartides* (2022) fou una continuació del projecte anterior, però en aquest cas va suposar la col·laboració intergeneracional de la gent gran i els joves de primer d'ESO d'un institut olotí. El projecte *Fang. Identitats híbrides* (2023) ha consistit en una sèrie de tallers en els quals deu dones migrants de la ciutat han conversat amb l'artista i artterapeuta Maria Camila Sanjinés sobre temes com el desarrelament o les identitats híbrides, a la vegada que experimentaven amb el fang.